

УДК 159.378.046.2

ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Малецька О.О.

Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

У статті досліджено два підходи до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у сфері інформаційних технологій. Приділено увагу переліку особистих компетентностей, які висувуються до ІТ-фахівців в сучасних умовах. Визначено місце і значення роль міжособистісної взаємодії для роботи у сфері інформаційних технологій. Розкрито сутність психолінгвістичного підходу до визначення поняття комунікативної компетентності фахівця. Охарактеризовано особистісну складову як необхідну для набуття комунікативної компетентності майбутніми фахівцями у сфері інформаційних технологій.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, комунікація, компетентнісний підхід, особистісні компетенції, комунікативна компетентність.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій призводить до істотних змін усіх сфер суспільного життя: сучасні досягнення науково-технічного прогресу опосередковують побут, дозвілля, навчання, роботу та розвиток. В таких умовах суспільний запит на фахівців, що керуватимуть технікою, є дуже високим. Професія у сфері інформаційних технологій є популярною, престижною та високооплачуваною, що підтверджено аналітиками, наприклад, американська дослідницька фірма Economic Modeling Specialists International порівнюючи професії за рівнем заробітної плати, розміром інвестицій в освіту для отримання потрібної кваліфікації і початку роботи, потенціалом попиту на фахівців, ставить роботу у сфері інформаційних технологій у десятку найбільш затребуваних у майбутньому, вказуючи, що такий рівень буде підтримуватись принаймні найближчі 10 років [2].

Підготовка конкурентоспроможних на ринку праці фахівців є важливим завданням сучасної освіти і має враховувати як вітчизняні, так і міжнародні вимоги, що висувуються до таких спеціалістів. Від того, наскільки якісно здійснюватиметься підготовка майбутніх спеціалістів залежить також технологічний розвиток та конкурентоздатність економіки України. На даному етапі реформування освіти на перший план виходить компетентнісний підхід, який передбачає формування у студентів професійних та особистісних компетенцій, що дозволять сформувати практичні навички та уміння вирішувати професійні і життєві ситуації, удосконалюватись та розвиватись самостійно у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку особистісних якостей фахівців у сфері інформаційних технологій останніми роками набуває популярності як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі у відповідь на сформовану практичну потребу удосконалення відповідних навичок таких працівників. Різні аспекти підготовки їх до професійної діяльності висвітлено в роботах І.Б. Невзорової, М.Г. Таспаєвої, Ю.В. Чаплигіної. Зарубіжні дослідження спрямовують зусилля на підвищення ефективності роботи ІТ-фахівців у команді, адаптивності до змін, їх мотивування, формуванню навичок

міжособистісної взаємодії, що висвітлено у дослідженнях Д. Мішра та А. Мішра, Т. Нінімакі, А. Пірі, К. Лассеніуса, М. Паасіваари. Питання щодо ролі комунікативної компетентності та іншомовної комунікативної компетентності у процесі підготовки майбутніх технічних фахівців та фахівців, що працюватимуть у сфері інформаційних технологій, висвітлено у роботах О.В. Ващилю, Н.М. Киселевої, В.І. Клочко, М.Г. Прадівляного, М. Паласюка, М.Н. Хуснутдинової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Галузь інформаційних технологій має властивість до надзвичайно швидкого розвитку та змін, і тому вимагає систематичного оновлення підходів до підготовки та супроводу фахівців, а отже дана проблема не може вичерпати свою актуальність. Вважаємо, що повертається недостатньо уваги до психологічних механізмів набуття ІТ-спеціалістами комунікативної компетентності.

Мета статті: теоретичний аналіз та висвітлення наукових підходів до проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у сфері інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід сьогодні є популярним як в Україні, так і за кордоном, і лежить в основі визначення пріоритетів у навчанні та професійному становленні фахівців різних галузей. Перелік ключових компетентностей фахівця, як правило, не є сталим та передбачає побудову «моделі спеціаліста» з урахуванням поточної ситуації ринку праці, запиту галузі, компанії тощо. Набори компетенцій, як правило, розподіляють на особистісні та професійні.

Вимоги до фахівця у сфері інформаційних технологій постійно змінюються, оскільки на місце працівнику-виконавцю приходять активна особистість, здатна до швидкого реагування у ситуації змін, мобільності, готовності брати на себе відповідальність за результати своєї роботи та роботи команди, здатна самостійно, швидко та економічно вирішувати стратегічні завдання [10, с. 124]. Також до особистісних компетенцій відносять стійкий інтерес до своєї професії, розуміння її сутності та соціальної значимості, уміння приймати рішення у стандартних та нестандартних ситуаціях і здатність нести за них

відповідальність, уміння ефективно працювати у команді, спілкуватись з колегами, керівництвом, користувачами [8, с. 21]. Зазначений перелік подібний до вимог, які висувають до розробників програмного забезпечення за кордоном, його можна доповнити такими рисами як ініціативність та лідерські якості, уміння вирішувати конфлікти, здатність працювати у глобальному середовищі та здатність спілкуватись усно та письмово англійською мовою [1, с. 333]. При цьому, відмічається, що саме індивідуальні навички являються рушійним чинником успіху, де головні компетенції – спілкування, мотивація та командна робота [1, с. 330].

Отже, не зважаючи на технічне спрямування роботи у сфері інформаційних технологій, до таких фахівців висуваються вимоги щодо уміння ефективно будувати міжособистісну взаємодію. Так, в залежності від типу організації, спеціалізації фахівця, його професійне спілкування може передбачати супровід і просування програмного продукту, проектну або управлінську діяльність, командну роботу. Наприклад, при розробці та апробації інформаційних систем, комунікація здійснюється між керівником, аналітиками, проектувальниками систем та програмістами. У ситуації використання готових рішень для автоматизації бізнес-процесів, взаємодія буде здійснюватися між менеджером по інформаційним технологіям, керівником відділу інформатизації, менеджером по продажу рішень та складних управлінських систем. Спілкування щодо отримання консультації з питань експлуатації ІТ-обладнання та роботи програмного забезпечення здійснюється між фахівцем по інформаційним технологіям та по системному адмініструванню, та користувачами. При супроводі інформаційних систем на підприємстві спілкування відбувається між адміністратором баз даних, спеціалістом по інформаційним ресурсам та користувачем [3, с. 3]. Отже, комунікація відбувається на всіх рівнях професійної (з колегами, підлеглими та керівниками), та непрофесійної взаємодії (з клієнтами та споживачами послуг), може здійснюватись у різних формах та форматах.

Поняття комунікативної компетенції ввійшло у науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу (the concept of communicative competence). Теорія була орієнтована на визначення того, що має знати мовець, аби бути компетентним у спілкуванні, поєднавши граматичну компетенцію (правила мови), соціально-лінгвістичну (правила діалектичної мови), дискурсивну (правила смислоутворення) й стратегічну (правила підтримки контакту з співрозмовником) [5].

У сучасних дослідженнях, залежно від фокусу на тих чи інших складових комунікативної компетентності, виокремимо два підходи, представлені у літературі: перший (В.І. Ключко, М.Г. Прадівляний, М. Паласюк) передбачає аналіз у площині психолінгвістики, автори якого наголошують на ролі іншомовної комунікативної компетентності у професійному становленні та розвитку, другий (Н.М. Киселева, Я.Г. Невідома, Ф. Шарков, А.В. Шолудякова) – підкреслює значення особистісних навичок учасників комунікації.

Представники першого підходу під комунікативною компетентністю розуміють уміння говоріння для успішного обміну інформацією, у тому числі навичку уміння говоріння іноземною мовою (здебільшого мова йде про англійську). В.І. Ключко, М.Г. Прадівляний визначають комунікативну мовленнєву компетенцію як таку, що реалізується у виконанні різних видів мовленнєвої діяльності: сприйняття, обробка та відтворення інформації, та складається з лінгвістичного, соціолінгвістичного, прагматичного компонентів. Лінгвістичні компетенції включають лексичні, фонологістичні та синтаксичні знання і вміння. Соціолінгвістичні компетенції відносяться до соціокультурних умов, в яких використовується мова. Прагматичні компетенції пов'язані з функціональним вживанням лінгвістичних засобів [4]. Такої ж позиції дотримується М. Паласюк, відмічаючи, що формування комунікативної компетенції передбачає не лише оволодіння відповідною іншомовною технікою, але й засвоєння немовної інформації, необхідної для адекватного взаєморозуміння [7]. Таким чином, в основі даного підходу лежить власне процес інформаційного обміну, що оцінюється за повнотою та якістю переданого повідомлення.

Розглядаючи позиції представників другого підходу, мова йде саме про готовність учасників комунікації до передавання та приймання повідомлення, визначення таких особистих якостей, що зроблять цей процес найбільш вдалим. Ф. Шарков при визначенні комунікативної компетентності, наголошує на наявності у ній когнітивних аспектів, та передбачає уміння вступати в контакти з іншими людьми (комунікабельність), здатність оперувати смисловою інформацією [11, с. 21]. А.В. Шолудякова відмічає, що, коли мова йде про компетентність, важливим є набуття уміння практичної реалізації тих теоретичних знань та умінь, які були сформовані: компетентність передбачає наявність внутрішньої мотивації та власну зацікавленість у професійному успіхові. Досліджуючи сутність даного поняття, автор вказує на його інтегративність, оскільки для особистості воно передбачає не тільки компоненти, які можуть бути виміряні за допомогою мовленнєвого тестування, а й інші особистісні риси, включаючи інтелект, загальний світогляд, систему міжособистісних відносин, спеціальні професійні знання та потенціал особистісного розвитку, зростання в оволодінні мовною та комунікативною діяльністю [12, с. 185]. Я.Г. Невідома вказує, що комунікативна компетентність розвивається на основі комунікабельності, яка, закріплюючись в поведінці, є передумовою для розвитку таких якостей особистості, як спрямованість на спілкування, інтерес до людей, рефлексія та емпатія [6]. Н.М. Киселева також підкреслює значимість психологічних характеристик особистості та роль удосконалення нею механізмів спілкування у процесі набуття комунікативної компетенції [3].

Міжнародні системи сертифікації (АБЕТ (США), ЕSIK (Великобританія), СЕАВ (Канада), ІЕАUST (Австралія), FEANI (Європейський союз), YABEE (Японія)) також включають до комунікативної компетентності при підготовці студентів технічних спеціальностей такі уміння як

ефективне спілкування та формулювання інженерних проблем, уміння ефективно працювати у команді і спілкуватись як у межах своєї професії, так і у суспільстві в цілому, уміння вести дискусію рідною та англійською мовою, підтримувати необхідний рівень професійної компетентності за допомогою безперервного професійного розвитку [9, с. 130].

Висновки і пропозиції. Аналіз наукових досліджень до проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у сфері інформаційних технологій дає змогу сформулювати такі висновки: в умовах реформування освіти на перше місце виходить компетентнісний підхід, який передбачає визначення пріоритетних компетентностей майбутнього фахівця, тобто тих практичних навичок, які знадобляться для уміння вирішувати професійні і життєві ситуації, самовдосконалення та розвитку; перелік фахових компетентностей може змінюватись, однак традиційно він розподіляється на особисті та професійні; у роботі фахівців у сфері інформаційних техно-

логій особисті компетентності набувають все більшої ваги, серед них ініціативність та лідерські якості, уміння вирішувати конфлікти, мобільність, готовність самостійно, швидко та економічно вирішувати стратегічні завдання, стійкий інтерес до своєї професії, розуміння її сутності та соціальної значимості, уміння приймати рішення у стандартних та нестандартних ситуаціях і здатність нести за них відповідальність, уміння ефективно працювати у команді, спілкуватись з колегами, керівництвом, користувачами; висуваються вимоги й до комунікативної компетентності фахівця у сфері інформаційних технологій, однак підходи до визначення цього поняття різні, оскільки деякі автори зосереджуються на психолінгвістичному тлумаченні поняття, інші підкреслюють психологічну складову у формуванні уміння говоріння й процесі передавання та отримання інформації учасниками комунікативного процесу; отже, вважаємо, що формування комунікативної компетентності неможливо без розвитку особистих якостей та умінь міжособистісної взаємодії.

Список літератури:

1. Saldaña-Ramos J. Skills and abilities for working in a global software development team: a competence model / J. Saldaña-Ramos, A. Sanz-Esteban, J. García, A. Amescua // *Journal of software: evolution and process.* – 2014. – № 3. – С. 329-338.
2. Инфографика: Топ-10 популярных и вымирающих профессий будущего. Электронный ресурс. Доступный з: http://www.liga.net/infografica/344559_top-10-populyarnykh-i-vymirayushchikh-professiy-budushchego.htm. Офіційний сайт Інформаційного агентства ЛІГАБізнесІнформ.
3. Киселева Н.Н. Особенности развития профессиональной коммуникативной компетенции при подготовке специалистов ИТ сферы среднего звена / Н.Н. Киселева // *Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ) Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ».* – 2012. – № 4(13). – Режим доступа: <https://naukovedenie.ru/PDF/117pvn412.pdf>.
4. Клочко В.І. Формування професійно спрямованої іншомовної компетентності фахівців технічних та економічних спеціальностей засобами сучасних інформаційних технологій: монографія / В.І. Клочко, М.Г. Прадівляний. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 196 с.
5. Максимова Э.В. Реализация условий формирования коммуникативной компетенции студентов в процессе изучения иностранных языков в техническом вузе / Э.В. Максимова, А.М. Ишмурадова, М.Р. Калашникова, Ю.В. Рысева // *СИСП.* – 2015. – № 3(47). – С. 121-132.
6. Невідома Я.Г. Комунікативна компетентність як засіб соціальної адаптації студентів / Я.Г. Невідома // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* – 2012. – Вип. 14. – С. 145-151.
7. Паласюк М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих технічних закладів освіти / М. Паласюк // *Людиознавчі студії. Педагогіка.* – 2014. – Вип. 29(1). – С. 144-154.
8. Таспаева М.Г. Организация сопровождения проектной деятельности будущего техника-программиста / М.Г. Таспаева // *Вестник ОГУ.* – 2017. – № 6(206). – С. 18-23.
9. Хуснутдинова М.Н. Формирование коммуникативных компетенций будущих специалистов в области техники / Хуснутдинова М.Н. // *Дискуссия.* 2016. – № 7(70). – С. 129-135.
10. Чаплыгина Ю.В. Подготовка будущего техника-программиста к организационно-управленческой деятельности / Ю.В. Чаплыгина // *Сибирский педагогический журнал.* – 2014. – № 4. – С. 124-128.
11. Шарков Ф. Коммуникология: основы теории коммуникации: Учебник для бакалавров / Ф.И. Шарков. – 4-е изд., перераб. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2013. – 488 с.
12. Шолудякова А.В. Диагностика коммуникативной компетентности студентов вузов // *Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева.* – 2011. – № 1-2. – С. 184-189.

Малецкая О.А.

Институт социальной и политической психологии
Национальной академии педагогических наук Украины

ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

В статье исследованы два подхода к формированию коммуникативной компетентности будущих специалистов в сфере информационных технологий. Уделено внимание перечню личных компетенций, предъявляемых к ИТ-специалистам в современных условиях. Определены место и значение роль межличностного взаимодействия для работы в сфере информационных технологий. Раскрыта сущность психолингвистического подхода к определению понятия коммуникативной компетентности специалиста. Охарактеризованы личностную составляющую как необходимое для приобретения коммуникативной компетентности будущими специалистами в сфере информационных технологий.

Ключевые слова: межличностное взаимодействие, коммуникация, компетентностный подход, личные компетенции, коммуникативная компетентность.

Maletska O.O.

Institute of Social and Political Psychology
National Academy of Educational Sciences of Ukraine

APPROACHES TO THE ISSUE OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGY

Summary

The article studies two approaches to the formation of communicative competence of future specialists in the field of information technology. An attention is paid to the list of personal competencies required from IT specialists in modern conditions. The place and importance of interpersonal interaction for the information technology job are determined. The essence of psycholinguistic approach to the definition of the concept of communicative competence of specialist is revealed. The personal component is characterized as necessary for acquiring communicative competence by future specialists in the field of information technology.

Keywords: interpersonal interaction, communication, competency-based approach, personal competencies, communicative competence.